

Mindre bidrag

Esrom – et kloster nær ødemarken?

Gemmer navnet *Esrom* på en hemmelighed? Måske. Det skal diskuteres i dette lille bidrag.

Navnet har to funktioner: landsbynavn og klosternavn.

Landsbynavnet Esrom, som hårdnakket staves *Esrum* i vore dage og i stednavneforskningen, sættes af stednavneforskerne i bås med *Virum*, *Farum* og *Nærum*, som bærer af det ellers i Danmark sjældne efterled *-rum*, der tillægges betydningen »aaften Plads fremkommet ved Rydning« (Hald 1965, pag. 117f.). Førsteleddet *Es-* tolkes som et naturnavn. Et navn på søen, belagt i 1585: *Esse Sø* (Danmarks Stednavne Bd. 2, Frederiksborg Amt, 1929, pag. 43). Hertil findes nogle etymologiske forsøg, se Hald (1965, pag. 117f.) og Bent Jørgensen (1981, pag. 34). Her regnes med en indgang på langt *æ*, og et tostavet førsteled, enten oprindeligt eller sammensat med *-sæ* (»sø«). Der er ikke tvivl om, at disse forsøg står sig over for de mere fantasifulde forslag hos Daugaard (1830, pag. 222f.) og O. Nielsen (1880-81, pag. X-XI): naturnavnet fremstår som det ældre, bebyggelsesnavnet som det yngre, og begge led kan henføres til kendte størrelser i håndbøgerne med nordisk sprogmateriale.

Men konstruktionerne har også deres svagheder. Artiklen om *Esrum* slutter i Danmarks Stednavne (pag. 43) således: »Lindroth formoder (De nord. ortn. på *-rum*, p. 22-23), at de længere Former som *Esyrom*, *Esierom* er de ældste, medens *Esrom* er nyere; Materialet synes at vise det modsatte, idet de længere Former overvejende tilhører 15.-16. Aarh.«

Sønnavnet er så sent belagt, at det principielt kan være sekundært, og de få belæg (13. årh.), der kan fremdrages til støtte for de herskende etymologiske konstruktioner, kan være folkeetymologier eller ortografiske broderier over en uvant grafotaks.

Man kunne ikke have ventet et *æ* bestyrket ved ortografien på den tid (Diderichsen 1938, pag. 134), men man kunne have ventet et *-u-* skrevet i andetleddet. Men de ældste kilder staver *Esrom* med *-o-*. Valget af *-o-* kan ikke skyldes »the minim-confusion« i så gamle kilder (Haastrup 1974, pag. 379f.). De ældste belæg på de tre andre *-rum*-navne staver med *-u-* eller *-w-* (Hald 1965, pag. 117f.). Hvorfor modsiger den skriftlige overlevering de ellers plausible etymologier? Er der noget galt?

Klosternavnet Esrom er ikke mindre mærkeligt. *Esrom* var et cistercienserkloster. Netop cistercienserklostrene i Danmark og andre steder i Nordeuropa udmærker sig ved en særlig navneskik. Dobbeltnavne af typen: *Insula Dei*, *Locus Dei*, *Tuta vallis*, *Vitæ Scola*, *Cara Insula*, *Aurea Insula*. Men navnet *Esrom* er hverken dobbelt eller gennemsigtigt. En forklaring på denne afvigelse kunne være, at klosteret faktisk først blev grundlagt af munke af en anden orden. Man ved ikke hvilken, men gætter på benediktinerne (V. Lorenzen,

1937 pag. 268-69 og Danmarks Kirker, Frederiksborg Amt, pag. 1041ff.). Men cistercienserne kunne jo bare have lavet navnet om eller valgt et nyt! Nu er det sådan, at disse munke også brugte enkeltnavne, bibelske navne som *Saba* i Sverige, *Paradisus* ved Gdansk eller *Oliva* ved Poznan.² Kan *Esrom* være et bibelsk navn? Ja, det findes to gange som stednavn i Josvas Bog, kap. 15,3 og 15,25. Og vel at mærke staves navnet med *-o-* i alle de tekster, der er optaget i variantapparatet i den store tekstkritiske udgave af den latinske bibel, *Vulgata* (1939). Der findes nok varianter, men ikke til denne vokal.

Man behøver derfor ikke at rejse den urimelige hypotese, at et skift fra *-u-* til *-o-* skulle skyldes en generel konvention i latinsk skrift som skiftet fra *æ-* til *e-*. Man kan referere til et eksisterende stednavn i et autoritativt skrift: den latinske bibel, *Vulgata*.

Men måske er det muligt at komme et skridt videre. Stednavneforskeren Inge Wohlert har behandlet cisterciensernes klosternavne (Wohlert 1974). Hun citerer én af Bernhards fjender, Walter Map, der hævder, at Bernhard udvalgte navne som *Casa Dei*, *Vallis Domini*, *Portus Salutis*, *Ascende Coelum*, *Mira Vallis*, *Lucerna* og *Clara Vallis* for at lokke folk i kloster. Og de lyder jo også indbydende.

Det kunne være nødvendigt at lokke munkene til også at drage bort fra de trygge og rige klostre under varmere himmelstrøg helt op til missionsmarken i det kolde nord, hvor mange farer lurede, og hvor kirkens stilling ikke var så stærk (Brengaard 1984). Man har adskillige beretninger om, hvorledes munkene fortvivlede over en ordre til at drage af sted (C.P.O. Christiansen 1926).

Man har svært ved at tro, at folk i de tider havde vor sans for den »vilde natur« (Bredsdorff, 1976). Men man kan nok finde belæg for, at munkene kunne værdsætte en idyl (*locus amoenus*) midt i ødemarken. Således fandt Walter Daniel, der skrev Ailred af Rievaulx's vita, et *alterum .. paradisum* i en skovklædt dal (Powicke, F. M., 1950, pag. 12-13). Hvor langt man herud fra tør generalisere på linje med McGuire (1982, pag. 2-3) skal jeg ikke tage stilling til.

Og nu kommer vi til den hemmelighed, som der er peget på i overskriften. Hvis der er en?

Hvad har man i lærdomstraditionen at sige om det bibelske stednavn *Esrom*?

Den hellige Hieronymus, der oversatte bibelen til latin, har udover sit velkendte værk om Hebræernes Navne også skrevet et værk om de bibelske stednavne³. I det første findes udlagt personnavnet *Esron*, i det sidstnævnte findes stednavnet *Esrom* kommenteret: *Esrom, quae et Asor, juxta eremum*⁴. *Juxta* betyder »nær«, *eremum* »ødemark« / »ørken«, altså »nær ødemarken«. Hos Hieronymus er der nok tale om en beskrivelse, men mange steder i sine navneværker bringer han etymologier – efter de videnskabelige traditioner, man den gang fulgte.⁵

Men spillede ødemarksbegrebet (*eremum*) en rolle for cistercienserne? Lad os se på ordenens ældste kilder. I *Exordium Paruum* (Croix, J. de la, et al., 1974, pag. 59-60) læses .. *talique stipati comitatu ad heremum quae Cistercium dicebatur alacriter tetenderunt. Qui locus .. pro nemoris spinarumque tunc*

temporis opacitate accessui hominum sinolitus, a solis inhabitabatur feris .. nemoris et spinarum densitate præcisa ac remota, monasterium ibidem .. construere coeperunt.

I *Exordium Cistercii* (op.cit. pag. 111) læses videre: *Igitur post multos labores ac nimias difficultates quas omnes in Christo pie vivere volentes pati necesse est, tandem desiderio potitii Cistercium devenerunt, locum tunc scilicet horroris et vastae solitudinis.*

Hvad enten man nu vil lægge vægt på »paradiset« (Daniel) eller »rædslen« (Exordierne) er det tydeligt, at ødemarksbegrebet spillede en rolle i cisterciensernes bevidsthed og forekommer i kilder, som har været centrale for dem.

Vi står nu med tre muligheder:

1. At lade stednavneforskerne beholde deres plausible nordiske etymologier i fred med de svagheder, den skriftlige overlevering giver.

2. At hævde en anden og bibelsk kilde til navnet, i analogi med andre etymologier fra lærde i 16- og 1700tallet, der havde en filologisk skoling i et lukket system på basis af hebræisk, græsk og latin. Det vil nok være forhastet helt at udelukke denne mulighed. Men sandsynligheden taler nok for flg.

3. At se det ovenfor anførte ikke som baggrund for cisterciensernes valg, men for deres accept af navnet. *Esrom*, navnets ældste form, er belagt før det tidspunkt, hvor vi med sikkerhed ved, at det var cisterciensermunke, der havde klosteret. Den bibelske form kan skyldes deres sikkert ikke mindre lærde forgængere og dække over et allerede eksisterende navn. Et oprindeligt nordisk navn behøver efter dette ræsonnement ikke at have været så tæt på den skriftlige overleverings form, som de pt herskende etymologier.

Iagttagelsen af ligheden med det bibelske navn kan måske ikke blot løse en gåde i cisterciensernes historie, men også åbne for ny etymologiske forsøg på nordisk baggrund.

Noter:

1. Diplomatariet har knæsat formen *Esrom* i sine redaktionelle bemærkninger. Jf. i øvrigt om det tidlige kildemateriale i Dipl.Dan. nrr. 106, 107, 122 og ikke mindst nr. 126, Eskilds stadfæstelsesbrev fra ca. 1158.
2. Navne som *Paradisus* og *Oliva* (en datterdatter til *Esrom*) er ret udbredte klosternavne. Derimod er *Saba*, ligesom *Esrom*, ikke registreret andetsteds (Cottineau, 1935f., passim).
3. *De situ et nominibus hebraicorum* er trykt hos Migne: Patrol. lat. vol. XXIII. Stegmüller registrerer hss. under nr. 3304, f.eks. to hss. i Wien fra 12. årh.
4. Citatet lyder i sin helhed: *Esrom, quae et Asor, iuxta eremum, de qua et supra dictum est* (Migne op.cit. sp. 940). »Ovenfor« læses dog ikke noget af interesse.
5. En etymologisk tolkning ville være nærliggende. *Eremum* er indlånt i latinen fra græsk ἐρημοσ/-ov. Af det græske ord er også afledt ordet *eremit*.

Det er ikke nogen urimelig tanke, at klosteret i Esrom oprindeligt skulle være grundlagt af eremitter, inden konventet kom i 1153 (if. Colbaz-annelerne, Jørgensen 1920-21, 43, samt KultLeks. IV, 6-7 om eremitter).

Jeg takker Brian McGuire for henvisningen til de gamle cistercienserkilder, J. Raasted for hjælp med litteratursøgningen og Bent Jørgensen for diskussion og kritik af mine synspunkter på stednavneforskning.

Litteratur

- Biblia Sacra iuxta latinam vulgatam versionem, ..., Libri Iosue, Iudicum, Ruth, Romae 1939.
- Brengaard, C. 1982: Muren om Israels hus.
- Bredsdorff, T. 1976: Digternes Natur.
- Christiansen, C.P.O., 1926: Bernhard af Clairvaux.
- Cottineau, L.H., 1935-70: Répertoire topo-bibliographique des Abbayes et Prieurés I-III, Macon, 1935-70.
- Croix, Jean de la, et al., 1974: Les plus anciens textes de Citeaux, Achel, Belgien.
- Danmarks Stednavne nr. 2, 1929: Frederiksborg Amts Stednavne.
- Daugaard, J. 1830: Om de danske Klostre i Middelalderen.
- Diderichsen, P. 1938: Probleme der altdänischen Orthographie, in Acta philologica Scandinavica 12. årg. pag. 116ff.
- Diplomatarium Danicum.
- Hald, Kr. 1965: Vore Stednavne.
- Haastrup, N. 1974: The minim-confusion, in Festskr. til Kristian Hald, 1974.
- Jørgensen, B. 1981: Dansk Stednavne Leksikon, Øerne øst for Storebælt.
- Jørgensen, E. 1920-21: Annales Danici medii ævi.
- Lorenzen, V. 1937: De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie.
- McGuire, B. 1982: The Cistercians in Denmark.
- McGuire, B., 1985: Why Scandinavia? Bernard, Eskil and cistercian expansion in the north 1140-80. Studies in Medieval Cistercian History X, Kalamazoo.
- Migne: Patrologiæ cursus completus, series latina vol. XXIII.
- Nielsen, O. 1880-81: Codex Esromensis.
- Powicke, F. M., 1950: The life of Ailred of Rievaulx by Walter Daniel, Nelson medieval texts, London.
- Stegmüller: Repertorium Biblicum, If., 1950f.
- Wohlert, I. 1974: Dobbeltnavne på danske klostre, in Festskr. til Kristian Hald, 1974.

Niels Haastrup